

Katyň — neznámé souvislosti

Občané z Těšínska obětmi zločinu NKVD

Mečislav Borák

O zločinu v Katyni se v Československu, podobně jako v ostatních zemích bývalého sovětského bloku, nesmělo veřejně mluvit a oficiální propaganda nabízela k vysvětlení jen zfalšovaný, nepravdivý výklad. Mlčení trvalo století. Teprve v několika posledních letech se konečně i u nás objevily objektivní informace o tomto zločinu, který patří k největším zločinům druhé světové války a zřejmě všech válek vůbec.

Pro čtenáře, kteří mají možnost průběžně sledovat polskou knižní produkci, nebude odhalení katyňského zločinu překvapením, neboť v Polsku vyšlo na toto téma již několik fundovaných prací. Za nejlepší považují přepracované a doplněné vydání knihy J. K. Zawodného „Katyň“, v níž je celá katyňská problematika přehledně a zasvěceně shrnuta.¹ Podobně lze doporučit i jiné syntetické práce, např. od J. Lojky nebo A. L. Szcześniaka², některé nové pohledy obsahuje i práce známého historika Cz. Madajczyka.³ Podrobné soupisy obětí včetně obsáhlého výboru dokumentů podává zatím nejnovější polská práce J. Tucholského.⁴ Polská historiografie zaznamenala již několik set prací o zločinu v Katyni, včetně dílčích časopiseckých článků a vzpomínek. Československá historiografie je prozatím v tomto ohledu mnohem chudší, dosud u nás nevyšla ani žádná přeložená práce, takže až na několik zmínek v novinách a časopisech zůstává jediným pokusem o shrnutí nedávno vydaná publikace ostravského vydavatelství Petit, v níž lze najít i odkazy na nejvýznamnější u nás dostupné prameny a literaturu.⁵

Dodnes je poměrně málo známo, že katyňský případ úzce a přímo souvisí s Těšínskem. Než se však pustíme do odkrývání těchto souvislostí, rádi bychom aspoň stručně připomněli hlavní problémové okruhy spojené s katyňským zločinem, který až donedávna zůstával předmětem dohadů, sporů, záměrných falzifikací a klatby mlčení.

Z HISTORIE KATYŇSKÉHO ZLOČINU

V dubnu 1943 se svět poprvé dověděl o nálezů hromadných hrobů v lese u Katyně v ruské části SSSR, v té době obsazené armádou hitlerovského Německa. V celkem osmi odkrytých hrobech leželo přes 4 tisíce důstojníků polského vojska, zavražděných střelnou ranou do týla. Expertizy odborníků soudní medicíny prokázaly, že ke vraždám došlo na jaře roku 1940, tedy více než rok před nacistickým válečným útokem na Sovětský svaz. Nepřími místní svědkové zločinu označili za pachatele příslušníky sovětské bezpečnosti, tehdy známé pod zkratkou NKVD (dříve GPU, dnes KGB). Sovětské úřady tento výklad rozhořčeně odmítly a obvinily ze zločinu německé okupanty, což mělo prokázat i šetření sovětské lékařské komise v lednu 1944, po dobytí Smolenska Sovětskou armádou. Tato verze výkladu zločinu platila v Sovětském svazu a v zemích stojících pod jeho vlivem vlastně až do jara 1990, kdy M. Gorbáčov poprvé oficiálně přiznal odpovědnost SSSR nejen za zločin spáchaný v Katyni, ale za zavraždění celkem 15 tisíc důstojníků polské armády a příslušníků polských státních služeb, kteří byli od počátku války neznámí.

To je v hrubých rysech podstata problému, který byl u nás tak dlouho záměrně zkracován a tabuizován. Nezačíná se stalo symbolem mnoha dalších zločinů spáchaných sovětskou mocí, zvláště v období stalinismu.

Kofeny katyňského zločinu lze tedy hledat v době, jež značně předcházela vypuknutí druhé světové války. Desítky let působení prosovětské propagandy zapříčinily, že

mnozí z obyvatel zemí bývalého „tábora socialismu“ se jen těžko smiřují se zjištěním, že sovětský mocenský systém už od počátků svého zrodu nesmiřitelně umlčoval nejen své protivníky a kritiky, ale i všechny občany, kteří měli jakým způsobem nevyhovovali požadavkům totalitní moci a její třídní ideologie nebo ji ohrožovali samostatným myšlením. Historikové dosud přesně nespočetali všechny oběti této zruďné a v mnohém zločinné politiky, avšak shodují se, že je lze počítat na desítky milionů. K pochopení těchto skutečností je patrně nutné podrobně pročíst alespoň Solženicynovo Souostroví Gulag.

Katyň však má i své konkrétní mezinárodní souvislosti. V pozadí stojí především známý pakt Ribbentrop-Molotov ze srpna 1939, v jehož tajném protokolu si obě mocnosti rozdělily sféry svých zájmů ve východní Evropě. Nejprve mělo být rozděleno Polsko, došlo však i na Pobaltí, Besarábii a Bukovinu. Úzká spolupráce Stalina s Hitlerem umožnila a uspořádala rozpuštění druhé světové války a první kroky Hitlerova pochodu do Evropy. Málo se u nás ví o tom, že dodávky strategických surovin ze SSSR pomohly Hitlerovi překonat důsledky hospodářské blokády Německa a že pokračovaly až do ranních hodin 22. 6. 1941, že sovětské vysílačky u západní hranice naváděly německé bombardéry na cíle na polském území, že sovětské ledborce doprovázely známou „severní cestou“ německé křižníky směřující do Atlantiku, do námořní války proti spojencům...

V noci na 17. září 1939 vstoupila sovětská vojska do země, která se zoufale bránila náporu německých okupantů. Vrchní velitel polské armády vydal rozkaz, aby se polská vojska nestavěla Rudé armádě na odpor a snažila se projít do Rumunska. Přesto byly na řadě míst svedeny těžké boje. Ztráty se odhadují na asi 700 mrtvých na každé z bojujících stran, což sotva lze srovnávat s intenzitou válečných bojů na frontě s Německem. Mnohem větší však byly oběti z řad zajatých vojáků a polského obyvatelstva, které se dostalo pod správu Sovětského svazu.

Žilo tam asi 13 a půl miliónu obyvatel, z toho přes 5 miliónů Poláků. Do nacistického útoku na Sovětský svaz zbývalo jen dvacet měsíců, přesto se sovětským orgánům za tuto poměrně krátkou dobu podařilo perzekvovat přes 2 milióny zdejších obyvatel. Naprostá většina postižených byla v několika obrovských deportačních akcích násilně vysídlena na Sibiř, do Kazachstánu a dalších míst v hloubi SSSR, další byli převezeni do věznic a táborů nejrůznějšího druhu nebo rovnou fyzicky likvidováni.

Tento osud postihl i značnou část z celkového počtu 250 tisíc zajatých polských vojáků. Válečný stav mezi Polskem a SSSR nebyl vůbec vyhlášen, přesto sovětské úřady pokládaly zajaté za válečné zajatce. Část zajatců byla vzápětí propuštěna a mnoha se podařilo ze zajetí uniknout, avšak přes 180 tisíc zajatců bylo nakonec deportováno do táborů v hloubi SSSR.

Bylo mezi nimi přes 15 tisíc polských důstojníků, z toho necelých 9 tisíc důstojníků polské armády (přes 5 tisíc důstojníků z povolání) a necelých 7 tisíc dalších Poláků z řad policejních důstojníků, příslušníků pohraniční a celní stráže, zpravodajské služby, soudnictví, skupiny poddůstojníků, představitelů polské inteligence (zvláště lékaři, učitelé, duchovní, technici, právníci atd.) V listopadu 1939 byli zajatci internováni ve třech velkých zajateckých táborech. V Kozelsku, městečku na řece Oce poblíž Kalugy, bylo umístěno asi 5 tisíc důstojníků, ve Starobělsku na Ukrajině asi 4 tisíce důstojníků a v Ostaškově na Seligerském jezeře na horním toku Volhy bylo přes 6500 dalších zajatců, včetně asi 380 důstojníků.

Podmínky internace byly sice svízelné, ale umožňovaly přežít. Zajatci se museli podrobit opakovaným výsledkům, při nichž příslušníci NKVD podle kritérií třídního původu a vztahu k sovětské moci vybírali osoby vhodné k převýchově. Zůstalo jich nakonec jen 448, včetně zajatců, kteří se přihlásili k německé národnosti nebo za něž intervenovali vlivní zahraniční příznivci, a včetně skupiny zajatců získaných ke spolupráci se sovětskými úřady. Všichni ostatní byli zbaveni práva na život.

Už počátkem roku 1940 rozhodlo nejvyšší vedení sovětského státu, že zajatí důstojníci budou zlikvidováni. Od začátku dubna do poloviny května 1940 odjížděly na příkaz ústředí NKVD v Moskvě transporty zajatců ze všech tří táborů do blízkosti sídel nejbližší oblastní správy NKVD, která měla likvidaci technicky zajistit. Zajatci z Kozelska tedy směřovali do Smolenska a jejich těla byla nalezena v lese u Katyně, zajatci ze Starobělska jeli do Charkova a jejich hroby byly nedávno nalezeny přímo na předměstí Charkova, zajatci z Ostaškova byli předáni oblastní správě NKVD v Kalininu (dnes opět Tveru) a jsou pochováni patrně u nedaleké obce Mednoje. Jmenovitě složení transportů z Ostaškova a Kozelska stejně jako evidenci zajatců ve Starobělsku potvrdily archivní dokumenty NKVD, jejich kopie byly v loňském roce předány do Polska.

Důstojníci byli vražděni ranou do týla, mnozí měli svázané ruce. O průběhu zločinu jsme se až donedávna dovídali hlavně na základě exhumací provedených v Katyni, kde bylo v hrobech nalezeno přes 3 tisíce dokladů, umožňujících identifikaci většiny obětí. Bedny s dokumenty koncem války záhadně zmizely, podobně jako záhadně umírali svědkové, kteří měli s Katyní sebemenší souvislost. Svědkové, kteří zůstali v Sovětském svazu či v zemích pod sovětským vlivem, byli po válce vězněni a mnozí z nich byli nuceni odvolat svá svědectví. Teprve zcela nedávno začali vypovídat bývalí příslušníci NKVD, kteří plně potvrdili, že zločin spáchala sovětská bezpečnost. Sdělili rovněž mnoho technických podrobností o tom, jak vraždění v Katynském lese probíhalo.

Katynský případ tragicky ovlivnil poválečné osudy Polska. Sovětský svaz obvinění z pachatelství zločinu už několik dnů po jeho zveřejnění rezolutně odmítl a zahájil diskriminaci polské emigrační vlády, přestože v několika předchozích letech vůbec neodpovídal na desítky polských žádostí o přijetí vysvětlení zmizení zajatců. V SSSR se totiž od léta 1941 začalo organizovat polské vojsko, zajatí vojáci se vraceli na základě amnestie z táborů, ale většina důstojníků stále chyběla. Sovětská vláda dokonce obvinila polskou emigrační vládu ze spolupráce s Německem a snažila se za každou cenu zabránit, aby otázka Katyně šetřil Mezinárodní červený kříž. Historikové ostatně soudí, že Katyně byla jen vhodnou záminkou pro následující přerušování diplomatických vztahů mezi SSSR a polskou emigrační vládou, že o začlenění Polska do sovětského vlivu bylo už stejně rozhodnuto. Postupně došlo ke zformování prosovětsky orientované polské vlády na Východě, jež začala prosazovat novou orientaci poválečného Polska. Málo se ví o tom, že polská emigrační vláda fungovala, i když samozřejmě se zcela omezenou působností, až do příchodu L. Wałęsy do funkce prezidenta, kdy došlo k obnově demokratického vývoje v zemi a tento orgán tudíž ztratil své opodstatnění.

Nacistická propaganda plně využila příležitosti k tomu, aby vyvolala protisovětské nálady a pokusila se vrazit klín neshody mezi spojenci. Na místě zločinu se střídaly mezinárodní delegace novinářů a spisovatelů, pracovala zde spolu s německými lékaři i skupina Polského červeného kříže a mezinárodní komise specialistů soudního lékařství. Propagandistický aparát obou stran se rozjel na plné obrátky, jedna zpráva popírala druhou, tvrzení stálo proti tvrzení. Ve viru válečných událostí a po odhalení tajemství nacistických vyhlazovacích táborů a dalších zruďných zločinů se zdálo skoro nemožné, že by tentokrát mohli mít Goebbelsovi pohůnci pravdu.

Objevení katynských hrobů způsobilo první otevřený spor mezi spojenci protihitlerovské koalice. V zájmu udržení spojenecké jednoty Západ vědomě mlčel, i když byl z vlastních či nezávislých zdrojů poměrně dobře informován o průběhu zločinu. Snažil se dokonce ovlivňovat polskou emigrační vládu, aby nekladla sovětským požadavkům odpor. Došlo k postupné ztrátě mezinárodního vlivu polské emigrační vlády, ve zcela novém světle se jeví

„zrádný“ odchod Andersovy armády ze Sovětského svazu a mnoho dalších událostí.

Západ však mlčel i po ukončení války v Evropě. Nejprve se snažil získat sovětského spojence pro dokončení porážky Japonska, později zřejmě nechtěl ohrozit křehkou jednotu vznikající OSN a dohody, určující tvář poválečného světa. S jeho tichým souhlasem se přešel mlčením nevydařený pokus Sovětského svazu obvinít ze zločinu německé jednotky, k němuž došlo před Mezinárodním vojenským soudem v Norimberku v roce 1946. K soudu se dostavili i údajní pachatelé v roli svědků a záloba byla odmítnuta jako zcela neprůkazná. Skuteční pachatelé však označeni nebyli. Teprve až průběh korejské války, v níž Američanům hromadně mizeli zajatí vojáci, konečně obrátil pozornost k zajatcům z Katyně. V té době ovšem byla už ve světě zcela jiná politická situace, než v prvních letech po válce. Zvláštní vyšetřovací komise, ustavená Kongresem USA, potvrdila ve své závěrečné zprávě z r. 1952, že katynský zločin se vši určitostí spáchali příslušníci sovětské bezpečnosti. Vůbec to nevylučuje skutečnost, že němečtí okupanti spáchali v okolí Smolenska mnoho jiných válečných zločinů, ale katynský případ jim prokázat nelze.

V zemích socialistického bloku včetně Československa se proti zprávě amerického Kongresu rozpoutala obrovská propagandistická kampaň. Dodnes o Katyni mlčí všechny naše slovníky a encyklopedie, v knihách o dějinách druhé světové války je podána výlučně sovětská verze případu. Podobně i v Polsku byly ještě v r. 1989 knihy o Katyni ostře cenzurovány. Teprve zcela nedávno uvolnění politických poměrů umožnilo průnik objektivních informací nejen v Polsku, ale i u nás a částečně i v SSSR.

Je málo známé, že s katynskou problematikou je spojen několik československých souvislostí. V mezinárodní komisi lékařů, která se v dubnu 1943 účastnila exhumací v Katyni, zastupoval Protektorát Čechy a Morava dr. František Hájek z Prahy a Slovensko dr. František Šubík z Bratislavy, známý též jako slovenský básník Andrej Žarnov. Oba z toho měli po válce mnoho nepřijemností, dr. Hájek byl nucen odvolat své svědectví a dr. Šubík byl vězněn, zemřel v emigraci v USA. A v delegaci evropských spisovatelů byl tehdejší redaktor pražského rozhlasu dr. František Kožík, známý spisovatel. Také on byl za své svědectví vystaven různým útrapám, i když, jak sám vzpomíná, nevěděl až do loňského roku, do přiznání odpovědnosti za zločin Sovětským svazem, kdo vlastně tento zločin spáchal. Často se chybně uvádělo, že Katyně navštívil i bývalý prezident dr. Gustáv Husák. Byl však pouze na propagačním zájezdu na Ukrajině. Zajímavým svědkem je rovněž pan Stanislav Lorek z Českého Těšína, který byl v Katyni téměř dva týdny před zveřejněním nálezu jako příslušník spojovací jednotky wehrmachtu a pořídil na místě činu několik snímků.

Skoro vůbec se však nevědělo o tom, že v Katynském lese leží i několik desítek obětí, jejichž život byl spojen s Československem. Byli to Poláci, většinou bývalí českoslovenští občané, kteří se narodili nebo na počátku války bydleli a pracovali na území dnešní československé části Těšínska. Toto území bylo po Mnichovu obsazeno Polskem a jako součást polského státu přeřazeno 1. září 1939 nacistickým Německem. Do války narukovali vojáci včetně záložníků, evakovali policisté a státní zaměstnanci všeho druhu. Mnozí z nich před válkou sloužili v československé armádě nebo četnictvu a později přešli do služeb polského státu. Po vpádu Sovětské armády do Polska se dostali do zajetí a skončili v některém ze zmíněných třech táborů.

Jen několik jmen se objevilo na symbolickém hřbitově obětí fašismu v Památníku ostravské operace v Hrabyni, ale s falešným datem úmrtí a s uvedením nesprávných okolností smrti v pamětní knize. Muselo se tvrdit, že zahynuli v r. 1941 a že je zabili němečtí fašisté. Naprostá většina zavražděných zajatců však své jméno na pomnicích či pamětních deskách nemá. Byli pokládáni za nezvěstné a jména mnoha z nich zřejmě neznáme dodnes, i když dosavadní výzkum jich zjistil už téměř 250. Z rozboru vyplývá, že většina zavražděných se narodila na čs. Těšínsku. Zábořem v Kozelsku prošlo asi 140 zajatců, zábořem ve Starobělsku asi 15 zajatců. Ostatní zahynuli na jiných místech v SSSR či jsou od doby evakuace nezvěstní.

Historici se mnohokrát zamýšleli nad tím, co vlastně vedlo sovětské vedení k rozhodnutí o likvidaci zajatých důstojníků. Hovořilo se o tom, že ztroskotala jednání o předání zajatců Německu, která byla skutečně vedena,

nebo o tom, že bylo zapotřebí uvolnit zajatecké tábory pro očekávaný přísun nových zajatců z pobaltských zemí, kam se právě chystala Sovětská armáda vstoupit. Připomínala se i Stalinova zášť vůči Polákům a možnost pomsty za vojenský neúspěch tažení z r. 1920. Hlavní příčina však zřejmě tkví v samotné zrudné podstatě totalitního systému. Polští důstojníci a příslušníci inteligence byli zlikvidováni jako třídní nepřátelé, tak jako statisíce Rusů, Ukrajinců, Bělorusů a příslušníků dalších národností už dávno před válkou. Jenom v Katynském lese leží údajně několik desítek tisíc takových místních obětí, které tu byly vražděny hlavně od poloviny třicátých let až do dnů těsně předcházejících německé okupaci.

Kolik bylo podobných Katyní? Svět se nedávno dověděl o tragédii běloruských Kuropat, kde leží v lese na sto tisíc místních obyvatel povražděných příslušníky NKVD stejným způsobem, jako oběti v Katyni či v ukrajinské Vinnici, v níž byly objeveny hroby téměř 10 tisíc obyvatel krátce po objevu katynských hrobů. Jen v r. 1989 objevili členové běloruského hnutí Memorial v okolí Minska pět dalších míst podobných Kuropatům. Masové hroby jsou od Sibíře po Kavkaz, jen o konečný počet miliónů obětí se ještě vedou spory. Ve všech zemích, které se dostaly pod sovětský vliv, takové hroby existují. Nejvíce jich je v Polsku, ale jsou i v německém Sachsenhausenu stejně jako v bulharské Loveči. Jsou i na hrbitově v Praze-Dáblicích, u věznic v Mírově či v Leopoldově. K obětem patří i obyvatelé Slovenska, odvláčení koncem války do sibiřských lágrů. Zrudný systém stalinismu měl všude stejnou tvář.

TÁBOR V KOZELSKU

V lese u Katyně byli vražděni polští důstojníci z tábora v Kozelsku, v městě ležícím asi 250 km na jihovýchod od Smolenska na železniční trati Smolensk-Gorbačovo-Tula. Zajatci přebývali v devastovaných budovách starobylého kozelského kláštera. Asi 1 500 důstojníků pocházejících z polského území SSSR bylo umístěno odděleně v blízkém objektu bývalé poustevny, nazývané po ruském vzoru „Skit“. Náčelníkem správy tábora byl nadporučík státní bezpečnosti Korolev. Už k 1. prosinci 1939 tábor vykazoval 4 727 zajatců, včetně 4 generálů a 1 kontraadmirála.

Svědectví pamětníků dokládají, že životní podmínky v táboře byly vcelku snesitelné. Vzhledem k tehdejšímu dobrým vztahům mezi SSSR a Německem měli zajatci dokonce možnost pravidelné korespondence s rodinami v hitlerovci zabraném Polsku. V dubnu 1940 se však písemný styk náhle přerušil, dopisy se vracely rodinám zpátky neotevřené a s poznámkou „adresát neznámý“.

Z tábora byly čas od času odváděny skupinky lidí, které už nikdo později nespasil. Podle zcela nedávných výpovědí bývalých pracovníků NKVD ve Smolensku byli tito zajatci obvykle vražděni ve sklepech budovy oblastní správy NKVD a odvázeni k pohřbení do Katyně. Tak skončilo několik desítek duchovních všech vyznání odvezených z tábora na Štědrý den roku 1939, zřejmě proto, že velení tábora chtělo zabránit vlivu náboženské „propagandy“. Je pravděpodobné, že mezi nimi byl i vojenský kaplan v hodnosti majora Karol Banzel, rodák z Ropice (nar. v r. 1892), pozdější pastor v Orlově. Jeho jméno totiž na žádném z úředních soupisů nefiguruje.

Od příchodu do tábora až do března 1940 probíhaly zevrubné výslechy zajatců, které patrně nepřímo rozhodly o tom, kdo bude určen k likvidaci. Smrti uniklo jen 246 osob z celkového počtu téměř 5 tisíc zajatců tábora v Kozelsku.

Likvidace všech tří důstojnických táborů probíhala koordinovaně a byla jednotně řízena z moskevského ústředí NKVD. Již v únoru a v březnu 1940 tam byly sestaveny transportní listiny, jmenovité seznamy zajatců určených k zastřelení. Podle nedávno nalezených dokumentů NKVD začínaly listiny transportů z Kozelska touto úvodní formulí:

„Přísně tajně. Jen do vlastních rukou.“

Náčelníkovi kozelského zajateckého tábora nadporučíkovi státní bezpečnosti soudruhu Korolevovi, město Kozelsk, Smolenská oblast.

Ihned po obdržení této zprávy odešlete do města Smolensk k dispozici náčelníkovi správy NKVD Smolenské oblasti níže uvedené zajatce držené v kozelském táboře.“

Následoval číslovaný soupis příjmení s doplňkem jmé-

České slovo z 15. 4. 1943 — První zpráva o objevu hrobů v Katyni
repro Eliška Sobotíková

Tajně pořízený snímek zajateckého tábora v kozelském klášteře v roce 1940
repro Eliška Sobotíková

Exhumační práce v Katyni na jaře r. 1943
repro Eliška Sobotíková

na, jména otce a roku narození jednotlivých zajatců, na jedné listině bývalo obvykle asi sto jmen. Podepsán byl náčelník Správy NKVD SSSR pro záležitosti válečných zajatců kapitán státní bezpečnosti Soprunenko, od 14. dubna listiny podepisoval jeho zástupce nadporučík Chochlov.

Příkaz k likvidaci tábora v Kozelsku byl vydán 1. dubna 1940, první transport do železniční stanice Gnězdovo odjel 3. dubna, poslední 11. května. Popravy v Katynském lese, kam odváželi vězňe z nádraží v krytých autech, se konaly obvykle příštího dne po odjezdu z tábora. Z několika transportů byla vlaková souprava ve Smolensku rozpojena

Současný stav památníku obětem v Katyni
foto Mečislav Borák

Podporučík Józef Wdowka z Vendryně

a do Gnězdova odjíždělo vždy jen několik vagonů, zřejmě proto, aby kati z NKVD stačili zvládnout nadměrný přísun obětí. Celkem tak bylo předáno k dispozici správě NKVD ve Smolensku a tedy k likvidaci 4404 nebo 4420 zajatců, podle textu dvou různých služebních hlášení. Transportní listiny NKVD uvádějí 4419 jmen. K nim je zřejmě nutno připočítat i osoby, odvážené z tábora už v předchozích měsících.

Zajatci netušili, jaký osud je čeká, naopak se většinou zaradovali, když se jejich jméno objevilo na transportní listině, protože se domnívali (a jejich strážci je v tom utvrzovali), že je povevou k výměně do Německa a už se těšili na shledání s rodinami. V opisech se dodnes dochovalo dvacet deníčků, nalezených při exhumacích v Katyni. Několik z nich zachycuje cestu z Kozelska do Smolenska, tři

dokonce zachycují i příjezd do Katyňského lesa. Zvláště přesvědčivý je v tomto ohledu poslední záznam majora Solského, citovaný skoro v každé knize o Katyni.

Pro nás je zajímavé, že se dochoval i deník JUDr. Andrzeje Riegra, podporučíka 24. pluku motorizované jízdy v záloze, rodáka z Ostravy-Vitkovic (nar. 1. 11. 1906). Vystudoval práva na Jagellonské univerzitě v Krakově, působil jako zástupce prokurátora v Katovicích a po záboru Těšínska jako vedoucí osobního oddělení na generálním ředitelství Hornicko-hutnické společnosti Karviná-Třinec se sídlem v Těšíně. Uvádíme několik posledních zápisů z jeho deníku, které dávají platický obraz posledních dnů v táboře a jsou zároveň pochmurným svědectvím nenaplněných nadějí vězňených důstojníků:

„20. 4. — Těplý den, ale mlhavý. Odjíždí transport. Jede Wacek Jurzyński. Padá na mne velká tíseň. Tak už bych chtěl jet. Prádl se špiní. Co se dá dělat? Neodjel jsem. Měl jsem vztek. Ale pustil jsem se do práce. Umyl jsem se — uvnitř — a naposled jsem vypral. — Chvillemi je smutno. — Už mám dost takového života! Vyšlo slunce a báječně hřeje. Je horko! — Odvážil jsem se k prostulému Alexandroviči. Možná dostanu dopis! Bridž.“

21. 4. — Dopis. Velmi chladno, i když slunce chvílemi vyhlíží z mraků. Šílená radost z dopisu od rodičů a Ryšé. Posílám lístek Adašovi do Vilna. — Odpoledne se opalují. Odchází malý transport. Do večera hrajeme bridž.

22. 4. — Počasí jakž takž. Chvillemi slunce. — Hořím se. — Odjezd z Kozelska. — Prohlídka. Jízda autem, vězeňské vagony. — Přijíždíme do Sucheniče, kde trčíme do půl třetí. Jedeme v hrozných podmínkách.

23. 4. — V noci bouřka a déšť.“

Tady zápisky končí. Je pravděpodobné, že ještě téhož dne byl dr. Rieger zastřelen v Katyňském lese. Jeho zápisník spolu s osobním a očkovacím průkazem, s mobilizačním rozkazem, legitimací důstojníka v záloze a se dvěma odznaky byl nalezen při exhumacích v roce 1943 a uložen do obálky s číslem 2 431.

OBĚTI Z TĚŠÍNSKA

Zkusme si připomenout ještě některá další jména oněch více než padesáti dosud zjištěných obětí Katyně, jejichž životní osudy byly nějak spojeny s územím čs. Těšínska (či přímo města Těšína, neboť nešlo mnohdy dost dobře rozlišit, o kterou část města se jedná). Jména obětí jsme zjišťovali z publikované literatury, z archívních pozůstatostí a výzkumů soukromých badatelů,⁷ a z rozsáhlého osobního a písemného kontaktu s příbuznými a známými nezvěstných důstojníků. V řadě případů jsme měli možnost ověření zjištěných údajů prostřednictvím dochované korespondence z Kozelska, naprostou většinu jmen jsme našli rovněž v německých a polských exhumacích spisech i v transportních listinách NKVD.

Rozbor zjištěných údajů prokázal, že se jednalo o záměrnou likvidaci polské inteligence, k níž patřila většina ze zálohy mobilizovaných důstojníků. Největší skupinu obětí tvořili učitelé.

Wilhelm Blacha z Ráje (nar. 30. 9. 1910) pocházel z rodiny horníka, který přes svízelné hmotné podmínky poslal všechny své tři syny studovat. Wilhelm chodil do školy ve Fryštátě, absolvoval učitelský seminář v Těšíně a učil na škole v Szopienicích, po r. 1938 v Bohumíně. Byl mobilizován k 73. pluku pěchoty do Katovic v hodnosti podporučíka v záloze. Rodina dostala zprávu o jeho internaci od Červeného kříže a jeden dopis z Kozelska. Jeho jméno je na listině NKVD z 1. 4. 1940, což znamená, že odjel k popravě do Katyně hned s prvním transportem 3. 4. 1940. Od uvedení jména na transportní listině do skutečného odjezdu transportu uběhly obvykle dva dny. Cesta na místo poprav trvala obvykle jeden den, výjimečně dva dny, takže podle datace transportní listiny lze poměrně přesně vypočítat datum smrti zajatců. W. Blacha byl při exhumacích identifikován podle nalezené důstojnické legitimace a zanesen do seznamu obětí pod číslem 1 992. Nejasným zůstává osud jeho bratra **Józefa Blachy**, rodáka z Rychvaldu a učitele z Katovic, jehož jméno není v soupisech uvedeno.

Alojzy Galuszka ze Stonavy (nar. 5. 8. 1892) absolvoval učitelský seminář v Těšíně, učil v Albrechticích a v Loukách, bojoval na frontách 1. světové války a vstoupil do polského vojska ve Francii, odkud se vrátil r. 1919. Účastnil se třetího slezského povstání, učil v Ustroni.

Szczygłowicich, byl řídícím učitelem v Kończycích u Zabrze a v Brenně. Byl mobilizován v Trinci jako poručík v záloze. Jednou napsal rodině z Kozelska. Uveden na listině NKVD z 9. 4. 1940, exhumován pod č. 1 723.

PhDr. Józef Jakubowski z Orlové (nar. 22. 1. 1901) byl profesorem na gymnáziu v Orlové a ředitelem gymnázia v Bohumině, mobilizován jako podporučík v záloze. Je uveden na listině NKVD ze 13. 4. 1940, identifikován podle osobních průkazů pod č. 3 254.

Antoní Janík z Vendryně (nar. 14. 6. 1892) absolvoval učitelství seminář v Těšíně, bojoval na ruské a italské frontě, po válce se aktivně propolsky angažoval v přípravách plebiscitu na Těšinsku, později byl řídícím učitelem v Rybníku. Mobilizován v Pszczyně v hodnosti podporučíka v záloze, uveden na neoznačené listině NKVD z dubna 1940. Identifikován podle dochovaných dokladů, odznaku totožnosti, dopisů a osobního kalendáře pod č. 720.

Jan Kiszka z Dolní Suché (nar. 24. 11. 1888) bojoval v rakouské armádě za 1. světové války, vstoupil do polského vojska generála Hallera, byl činným sportovním organizací, Svazu evangelické mládeže a organizátorem pomoci polským utečencům ze „Záolsí“ na počátku 20. let. učil v Ligotě u Dziedzic a v Jasienici u Bilska. Mobilizován v hodnosti poručíka v záloze, psal rodině z Kozelska. Uveden na listině NKVD ze 13. 4. 1940, identifikován podle různých osobních dokladů včetně pohlednic, fotografií a kupní smlouvy pod č. 1 830.

Jan Kowalski z Konské (nar. 8. 4. 1912) pocházel z početné rodiny hutníka Trineckých železáren, vystudoval učitelství seminář v Těšíně, učil ve Wisle-Malinca a v Hažlachu, činný Macierze Szkolné a střeleckého spolku. Mobilizován ke 3. pluku podhalaňských střelců do Bilska v hodnosti podporučíka v záloze. Psal rodině z Kozelska, uveden na listině NKVD z 5. 5. 1940.

Fryderyk Król z Dětmarovic (nar. 6. 3. 1895) pocházel ze 14 dětí z rodiny horníka, absolvoval učitelství seminář v Těšíně, bojoval na frontě 1. světové války, po válce krátce sloužil v polské armádě, učil v Darkově, Dzięgielově, Siemianowicích, jako řídící učitel ve Strumieni. Mobilizován k 74. pluku pěchoty do Lublińce v hodnosti kapitána v záloze. Psal z Kozelska, uveden na neoznačené listině NKVD, identifikován v Katyni pod č. 1 017.

Jan Ramsza z Návsi (nar. 23. 12. 1912) vystudoval na Jagellonské univerzitě v Krakově a stal se profesorem tělocviku na gymnáziu v Lidě na Vilensku. Mobilizován k 77. pluku pěchoty v Lidě v hodnosti podporučíka v záloze. Uveden na listině NKVD z dubna 1940, identifikován pod č. 852 podle důstojnické knížky a tabatěrky.

Józef Wdówka z Vendryně (nar. 30. 10. 1906) absolvoval učitelství seminář v Těšíně, učil ve Skoczowě a v Petřvaldě. Mobilizován ke 4. pluku podhalaňských střelců v Těšíně v hodnosti podporučíka v záloze. Uveden na listině NKVD z 1. 4. 1940, v Katyni neidentifikován. Dne 29. 11. 1939 odeslal z Kozelska dopis rodině:

„Posílám o sobě první zprávu, na kterou určitě už delší čas čekáte: žiju a jsem zdravý. Pobývám už pár týdnů v Rusku, i když v myšlenkách se pořád vracím k Vám, domů... Chodí už Władziu do školy? Určitě už umí dobře číst a psát, a až se vrátím, tak se pochlubí, co se ve škole naučil. Co se týče mého návratu, tak bohužel ještě nevím, kdy ten čas nadejde, ale věřím, že už to tak dlouho nepotrvá...“

Henryk Wilczyński ze Slezské Ostravy (nar. v r. 1909) absolvoval gymnázium v Orlové a stal se později profesorem na gymnáziu v Krakově. Mobilizován v hodnosti podporučíka v záloze. Uveden na listině NKVD z 9. 4. 1940, identifikován pod č. 1417 podle sportovního průkazu a několika dopisů.

Prof. Henryk Życzynski z Husiatynu v Tarnopolském vojvodství (nar. 2. 8. 1890) učil na polském gymnáziu v Orlové a v Těšíně, později se stal profesorem polské literatury a historie na univerzitě v Lublině. Mobilizován jako podporučík v záloze, uveden na listině NKVD z dubna 1940, identifikován pod č. 2 797 podle dopisů, propustky, legitimace a průkazy ke vstupu do důstojnického kasína vojenské posádky v Lublině.

Další početnou skupinu obětí tvoří příslušníci humanitní a technické inteligence, představitelé různých oborů.

Sylwester Burzyk z Karviné (nar. 30. 10. 1899) absolvoval gymnázium v Orlové a stal se baňským úředníkem, naposled působil v Rybníku. Mobilizován v hodnosti

podporučíka v záloze. Psal z Kozelska, v soupisech neuveden.

Inž. Walerian Chromik z Doubravy byl lesním inženýrem. Mobilizován v hodnosti podporučíka v záloze ke 3. pluku podhalaňských střelců do Bilska. Je uveden na listině NKVD ze 16. 4. 1940 a na listině obětí Kozelska.

Roman Dyba z Českého Těšína (nar. 5. 12. 1908) byl činným sportovním spolku Strzelec v Těšíně. Mobilizován v hodnosti podporučíka v záloze ke 3. pluku podhalaňských střelců do Bilska. Uveden na listině NKVD ze 14. 4. 1940, identifikován pod č. 3 686 podle osobních průkazů a dopisů.

Rudolf Halama ze Svibice (nar. 27. 6. 1900) sloužil už od svých 14 let jako nejmladší voják v pověstném Těšínském legionu, s nímž prošel fronty 1. světové války, později se zabýval obchodní a bankovní činností, byl inspektorem rolnicko-obchodního spolku Ziemia v Českém Těšíně, ředitelem Družstevní banky v Těšíně, ředitelem komunální spořitelny v Trinci, všestranným společenským činným, odpovědným redaktorem Gwiazdki Cieszyńskiej aj. Mobilizoval jako kadet. Uveden na listině NKVD z 5. 5. 1940 a na listině obětí Kozelska. Dne 30. 11. 1939 poslal rodině jediný dopis, který působivě přibližuje myšlenkový svět a pocity zajatých důstojníků, jejich obavy i naděje:

„Nejdražší Terezko! Jsem v Rusku a jsem dosud zdravý. Netrpělivě čekám na zprávy od Vás. Už jste se vrátili do Těšína a jste všichni zdraví a v pořádku? Nikomu z Vás se nic nestalo? Jsou děti zdravé? Bydlíte ještě ve starém bytě? V jakém stavu jste ho naši? Kdo všechno se už vrátil do Těšína? Co je s Alojzým, Pawlem a Agnieszkou?“

Hned mi odepište na můj dopis. Napište podrobně o všech. Smíte mi psát jen jednou za měsíc, proto odpovězte jen na můj dopis. Ať Tadek napíše zřetelně a přesně adresu v ruštině, jak jsem ji uvedl.

Ať mě teď Tadek doma zastoupí. Broneczka, na niž tak často myslím, ať je hodnou dcerkou a Hanys s Władziem ať každý den zbožně pozvednou své ručky k modlitbě za tatínka.

Libám Vás srdečně a vroucně. Pozdravte všechny, všechny máje přátele i známé, které pro nedostatek místa nemůžu všechny vyjmenovat. Všechny, kteří to se mnou myslí dobře, prosím o modlitbu k Matce.

Bohu, který na všechny pamatuje, svěřuju i Vás.

Váš táta — a Tvůj, Terezko, Rudolf.“

Ferdynand Kabiesz z Karviné (nar. 30. 4. 1899) absolvoval gymnázium v Orlové a později působil jako úředník Skarbofermu v Królewské Huti, mobilizován jako podporučík v záloze. Uveden na listině NKVD bez označení data, identifikován v Katyni pod č. 506.

Leon Malejka z Věrnovic (nar. 23. 10. 1897) absolvoval gymnázium v Orlové a působil jako soukromý úředník ve Varšavě. Mobilizován jako poručík v záloze ke 29. dělostřeleckému pluku v Grodně. Uveden na listině NKVD z 9. 4. 1940, identifikován pod č. 689.

Paweł Motyka z Kojkovic (nar. 15. 2. 1913) absolvoval gymnázium v Těšíně, kde pracoval na finančním úřadě (později ve Frynštátě). Mobilizován v hodnosti podporučíka v záloze ke 4. pluku podhalaňských střelců do Nowého Sącze. Uveden na listině NKVD z dubna 1940 a na seznamu obětí Kozelska.

JUDr. Erwin Urbańczyk z Rychvaldu (nar. 14. 12. 1897) absolvoval gymnázium v Orlové a práva na Jagellonské univerzitě v Krakově, působil jako právník v Katovicích. Mobilizován v hodnosti poručíka pěchoty v záloze. Uveden na listině NKVD z 9. 4. 1940. Na seznamu exhumovaných chybí, zato je zde pod č. 672 uveden jeho bratr poručík v záloze **Eugeniusz Urbańczyk**, rovněž rodák z Rychvaldu, jehož jméno zase chybí na seznamech NKVD.

Mgr. Wilhelm Żyła z Horní Lutyně (nar. 8. 1. 1910) absolvoval gymnázium v Orlové a stal se magistrem práv, byl známým společenským činným a naposled působil jako ředitel Zemské hospodářské banky v Těšíně. Mobilizován jako podporučík v záloze ke 23. pluku pěchoty v Siedlicích. Uveden na listině NKVD ze 13. 4. 1940, identifikován v Katyni pod č. 3 097.

Samostatnou skupinu obětí tvořili důstojníci z povolání, jichž vzhledem k tomu, že přímo v Těšíně byla posádka 4. pluku podhalaňských střelců, bylo mezi oběťmi Katyně velmi mnoho. Stručně připomenou alespoň některé.

Kapitán Alfred Bernard Farny z Těrlicka (nar.

30. 3. 1894) sloužil u 3. pluku podhalaňských střelců v Bilsku. Uveden na listině NKVD ze 13. 4. 1940, identifikován pod č. 1 807.

Kapitán Sylwester Jarosz z Doubravy (nar. 29. 12. 1896) sloužil jako štábní důstojník na velitelství II. armádního okruhu v Lublině. Byl absolventem orlovského gymnázia, psal rodině z Kozelska. Uveden na listině NKVD ze 16. 4. 1940, identifikován pod č. 3 953.

Major Henryk Niemiec z Horní Suché (nar. 23. 6. 1898) sloužil na odboru pěchoty v ministerstvu vojenství ve Varšavě, původně vystudoval učitelský seminář v Těšíně. Uveden na listině NKVD z dubna 1940 a na listině obětí sestavené Polským červeným křížem.

Major Jan Pyszko z Mostů u Jablunkova (nar. 3. 5. 1881) patřil k velitelskému kádru I. armádního okruhu ve Varšavě. Uveden na listině NKVD bez označení data, identifikován pod č. 462.

Některé z obětí známe spíše podle jejich důstojnických hodností, přestože se jednalo o důstojníky v záloze. Uvádím některé vybrané příklady:

Józef Jarosz z Karviné (nar. 13. 12. 1890), kapitán pěchoty v záloze, patřil k velitelskému kádru I. armádního okruhu ve Varšavě. Uveden pouze na listině NKVD z 10. 4. 1940.

Józef Pustówka z Jablunkova (nar. 6. 6. 1898), poručík v záloze, sloužil u 4. pluku podhalaňských střelců v Těšíně. Uveden na listině NKVD z dubna 1940, identifikován pod č. 3 595.

Franciszek Rek z Petrovic (nar. 24. 9. 1904), podporučík v záloze, mobilizován jako letecký technik na letceku základnu č. 1, bydlel v Pruchně. Uveden na listině NKVD ze 14. 4. 1940.

Karol Santarius z Těšina (nar. 24. 8. 1899), poručík v záloze, sloužil u 3. pluku podhalaňských střelců v Bilsku, bydlel v Těšíně. Uveden na listině NKVD ze 13. 4. 1940, identifikován pod č. 3 056.

Karol Śliwka z Koniakowa (nar. 17. 9. 1912), podporučík v záloze, sloužil u 4. pluku podhalaňských střelců v Těšíně. Do školy chodil v Nýdku a v Bystřici, vystudoval průmyslovou školu v Bilsku, později pracoval v Elektromechanických závodech v Těšíně a v dolech na Horním Slesku. Uveden na listině NKVD bez označení data, identifikován pod č. 537. Napsal rodičům z Kozelska dopis, z něhož citujeme krátký úryvek:

„V civilu jsem si vždycky myslel, že se někdy o dovolené vyjdu na výlet na východ. Dívaná věc, že právě válka mi umožnila poznání východních krajů. Právě se nacházím v Kozelsku. Jsem zcela zdrav a daří se mi na válečné pomě-

ry dokonce velmi dobře. Bydlím společně s kamarády v táboře na nádherné lesní louce. Les, který nás obklopuje a chrání před mrazivými větry, je borový, ale tak velký a vysoký, že jsem v životě neviděl větší...“¹⁰

Jak je vidět, dokázali někteří zajatci k uklidnění svých blízkých dokonce značně příkráslit podmínky, v nichž se nacházeli. Sotva však mohl podporučík Śliwka tušit, že právě v takovém zpola vysněném borovém lese poblíž Katyně spočine za pár měsíců v hromadném hrobě.

Není zde prostor pro výčet všech zjištěných těšinských obětí Katyně, navíc výzkum dosud není uzavřen, stále ještě přibývají další položky této smutné statistiky. Doplňky soupisu obětí jsou pravidelně publikovány v Głosu Ludu, na který odkazují případně zájemce.¹¹ Obětem ostatních dvou důstojnických táborů, Starobělska a Ostaškova, bude věnován samostatný článek.

Poznámky

- 1) Zawodny, J. K.: *Katyń*. 2. vyd. Lublin-Paris 1989.
- 2) Lojek, J. (Jerzewski, L.): *Dzieje sprawy Katynia*. Białystok 1989.
- 3) Szczesniak, A. L.: *Katyń. To historyczne, fakty, dokumenty*. Warszawa 1989.
- 4) Madajczyk, Cz.: *Dramat Katyński*. Warszawa 1989.
- 5) Tucholski, J.: *Mord w Katyniu*. Warszawa 1991.
- 6) Borák, M.: *Vraždy v Katynském lese*. Ostrava 1991.
- 7) Tobała, O.: Notatnik ppor. Andrzeja Riegra z Witkowic. *Głos Ludu* 9. 6. 1990, s. 4.
- 8) Jde zvl. o pozůstalost po dr. J. Mazurkovi, uloženou v Okresním archívu v Karviné a v Bibliotece Śląské v Katowicích, o výzkumy mgr. J. Burka z Louk nad Olší a o soupisy obětí sestavené dr. M. Labuzem, dr. T. Brachaczem, F. Paszem a J. Matysiakiem.
- 9) Labuz, M.: *Sprawy Katyńskiej cd. Kronika (Bielsko-Biala) 1989, č. 51, s. 5.*
- 10) Danel, R.: *Najmłodszy legionista*. *Głos Ziemi Cieszyńskiej* 1989, č. 14, s. 4.
- 11) *Wojskowy Przegląd Historyczny* 1990, č. 1—2, s. 435.
- 12) Borák, M.: *Nie tylko Katyń. Lista ofiar radzieckich obozów jenieckich*. *Głos Ludu* 1990 — 12. 4., s. 4; 19. 4., s. 4; 27. 4., s. 4; 29. 4., s. 3; 3. 5., s. 3; 10. 5., s. 3; 12. 5., s. 3; 17. 5., s. 3; 12. 7., s. 3; 1991 — 24. 1., s. 3.
- 13) Borák, M.: *Katynskie blizny. Z listów czytelników o ofiarach obozów w ZSRR*. *Głos Ludu* 1990 — 19. 7., s. 3; 26. 7., s. 3; 2. 8., s. 3; 9. 8., s. 3; 16. 8., s. 3; 30. 8., s. 3; 6. 9., s. 3; 13. 9., s. 3; 20. 9., s. 3.

K činnosti spolku Katolicko politická jednota pro politický okres místecký v letech 1894—1904.¹⁾

Petr Kadlec

Počátky vzniku katolicko politických jednot spadají zhruba do poloviny 19. století. Formovaly se, zejména od počátku 70. let, jako tzv. „pravé křídlo“ národní strany na Moravě. Hnutí těchto spolků se přeneslo také do Čech, ale příliš tam nezakotvilo. Na Moravě získávaly katolicko politické jednoty postupně charakter místních organizací té části národní strany, která usilovala o vyhraněnou národní politiku, tvořenou na katolickém základě. Jejich úsilí o prosazení vlastní identity nabylo na intenzitě po vydání nového programového dokumentu katolické církve — encykliky *Rerum novarum*, 15. 5. 1891. Její autor papež Lev XIII. v ní mj. položil značný důraz na samostatné organizování křesťansky smýšlejících lidí, jako nedílné součásti nové se vytvářející katolické politiky.²

Patrně tento fakt a neurovnalé poměry ve vedení moravské strany národní způsobily odštěpení protagonistů politického katolicismu a založení vlastní strany. Stalo se tak 24. 6. 1894 v Přerově na ustavujícím sjezdu strany katolicko-národní. Od této doby počaly katolicko politické jednoty vystupovat jako oficiální politické organizace, tvořící

členskou základnu nové politické strany. Tomu odpovídalo i jejich rozšíření do všech politických okresů Moravy.³

Mezi ty politické okresy, kde katolicko politická jednota vznikla již před rokem 1896, se zařadilo i místecké hejtmantství. U jejího zrodu zde stála trojice těchto mužů: P. V. Falta (děkan z Místku), P. F. Špička (farář z Mor. Ostravy) a J. M. Kadlčák (nadučitel z Frýdlantu n. O.). Z jejich iniciativy byla 29. 3. 1894 svolána do Národního domu v Místku schůzka, již se kromě svolavatelů zúčastnili: P. A. Plaček (místoděkan z Místku), P. J. Břečka (kaplan z Mor. Ostravy), MUDr. A. Polívka (z Frýdlantu), Fr. Šimečka (měšťan z Mor. Ostravy) a F. Baar (farář z Palkovic). Účastníci schůzky se dohodli na ustavení spolku a zároveň zaslali c. k. moravskému místodržitelství v Brně žádost, doplněnou stanovami, o svou registraci. Spolek s názvem Katolicko politická jednota pro politický okres místecký se sídlem v Místku byl příslušným zemským úřadem schválen 20. 5. 1894.⁴ Dva měsíce nato přinesl list Ostravice emotivně podbarvené prohlášení výše uvedených zakladatelů spolku o zahájení jeho existence.⁵